

TÜRKİYE YAĞMUR DUASINDA "TAŞ" ve "KURU KAFA" MOTİFLERİ

Prof. Dr. O. ACIPAYAMLI*

Bugün dünyanın bir çok yerlerinde olduğu gibi türkiyede de halk, kurak mevsimlerde, yağmur yağdırmak amacıyla, bir takım uygulamalara başvurmaktadır. Bu konuda yayınlamış olduğumuz iki makale yardımıyla, görünümü dinsel olan yağmur duasının, aslında sihirsel işlemden başka bir şey olmadığını göstermiştik.

Bu konuşmamda ise, türkiye yağmur duasında vazife gören bir çok motif arasında, TAŞ ve KURUKAFA örnekleri üzerinde duracağız.

Türkiyede yağmur yağdırma işlemlerine değişik coğrafi yerlerde değişik isimler verilmektedir. Bununla beraber, aynı bir yerde bu isimlerden bir kaçına birden rastlamak mümkündür. Yağmur yağdırma isimlerinden bir kaçını veriyoruz:

Bodi bodi, bodi bostan, çalı gezme, çomça gelin, çömçe gelin, çullu, çullu kadın, dodu, eçek gelin etme, gelin, gelin gok, gode gode, godi godi, göde göde, hacet namazı, hucrik, kelis, kepeçik, kepeç gelin, kepeç kadın, yağmur duası, yağmur gelini...

Bu isimlerden Hacet namazı ile yağmur duası hariç, diğerleri dinsel dış kimliktedirler. Aralarında en çok kullanılan ise yağmur duası adıdır.

Halkın inancına göre, yağmur tanrının eseridir.

Bu kısa genellemeden sonra konuya giriyoruz:

Taş motifi -. Yağmur yağdırma törenlerinde en çok rastlanılan "taş motifi"dir. Bu törenlerde hiç bir zaman taş't su'dan ayrı görmek

* A.U. Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü Öğretim üyesi

mümkün değildir. Taş, muhakkak su ile birlikte uygulamalara gir-
mektedir. Yalnız bu ortaklık, bir tek örnekte bağımsız şekilde oluş-
muştur.

Türkiye son 45 yıl içinde maddi ve manevi yönden büyük kültür
değişmelerine uğramıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak, bir çok
batıl itikat, memleket hayatından silinip gitmiştir. Fakat nazar, bütün
saçmalığına rağmen, halkın ekonomik ve sosyal hayatında yaşamasına
devam edebilmektedir.

Nazar konusunda Türkiye ölçüsünde geniş çalışmalar yapmış
bulunuyoruz. Elimizde çok zengin bilimsel materyal toplanmış
bulunuyor. Bu materyalin küçük bir kısmını kullanmak suretiyle
Türkiyedeki nazar konusunda iki de makale yayınlamış bulunuyoruz.
Maateessül bu makaleler yalnız türkçe olarak kaleme alınmıştır.

Bu konuşmada nazar'la ilgili bazı hususları yüksek dikkatinize
arzetmeğe çalışacağız:

Türkiye halkında mevcut olan kuvvetli bir inanca göre, cemiyet
içinde öyle kötü niyetli kişiler vardır ki, bunlardan keskin göz ve
kuvvetli dile sahip olanlar, baktıkları veya methettikleri canlıların
hastalanarak ölmelerine; eşyaların ise yanıp, yıkılıp yokolmalarına
sebep olmaktadır. Bu olaya halk nazar, nazar değme, gözdeğme,
göze gelme, dile gelme gibi çeşitli isimler vermektedir. Bütün İslâm
dünyasında, az çok değişik şekilde aynı olaya rastlamak mümkündür.
Hatta, İslâm dışı dünyada da, kuvvetli göz ve dil motifi nin izlerini
görmek mümkündür. Bu konuda çok değerli yazılar yazılmıştır. Fa-
kat biz, sadece, Türkiyede oluşmakta olan nazar konusunda duraca-
ğız.

Halka göre nazarı kuvvetli olan kişiler mavi gözlü ve sarı saçlı
olanlardır.

Aslında nazar doğal bir şey değildir. Bilim alanında, bugüne
kadar, gözü ve dili kuvvetli bir kimsenin, kötü niyetinden ötürü mey-
dana gelen hastalık ve ölüm tesbit edilmiş değildir. Bir çok psikolog ve
doktorlar, bu arada Alexi Carell, bazı kişilerde kuvvetli bir manevi
şahsiyetin mevcut olduğundan bahsederlerse de bunun konumuzla
ilişği yoktur. Nazar, tamamen, kültür gibi, sosyal bir üründür ve
onun bir parçasıdır. Doğal realitelere aykırı bir şekilde meydana gel-

miştir. Bu mantık dışı oluşu, onun gelişip yaşamasına engel olamamıştır. Halk, nazar'a, bir hakikatmış gibi sarılarak, onun, türkiye folklorunun temel direklerinden biri haline gelmesine sebep olmuştur. Nazar edenle nazardan doğan hastalığı bir realite kabul eden halk, her şeyden önce, nazardan korunma çarelerini aramış ve bunlardan kendi anlayışına göre bir çoğunu meydana getirmiştir. Korunma çarelerine rağmen hastalığa mani olunamayan durumlar husule gelmektedir. Halk derhal hastalığın özelliğini vermekte, hastaya nazar edeni bulmak üzere bazı usullere başvurmakta ve bilhassa sayısız tedavi şekilleri yaratmaktadır. Bundan sonraki konuşmamızda, halkın nazarla ilgili olarak yaratmış olduğu, bu hususlar üzerinde duracağız.

I. Nazar'dan korunma -. 1) Mümkün mertebe kötü göz ve dilli kimselerden uzak durmak, 2) Mavi renkli kumaş taşımak, 3) Eski elbise giymek ve yüzü kirletmek suretiyle çirkin görünmek, 4) Nazarlık taşımak. Nazarlık aşağıdaki maddelerden bir veya bir kaçının bir araya gelmesinden teşekkül eder: İğde ağacı parçası, mavi boncuk, altın, kurt dişi, deniz hayvanı kabuğu, kuş tırnağı, çalı parçası, üzerlik, çörekotu, Üzerinde maşallah yazılı gümüş parçası, şap, kaplumbağa kabuğu, katır tırnağı, köpek dişi, kaplumbağa yumurtası kabuğu, yılan gömleği, iğde çekirdeği, akik taşı, demir zencir, v.b., 5) Tütsülenmek. Ateşe üzerlik, çörek otu, süprüntü atılarak meydana gelen dumana karşı yüz tutulur, 6) Muska taşımak. Hocalar tarafından yapılır. Dualı kağıtların mumlu bez veya deri içine sarılmasıyla meydana gelirler. Ekseriya üçgen şeklindedirler, 7) Hocaya okutmak.

II. Koruma usülleri fayda sağlamayacak olursa hastalık meydana gelir. Nazar hastalığının belirtileri şöyledir:

Uyku kaçar, gözler yaşarmağa başlar, insan sık sık esner. vücut zayıflar. Hastanın durgun bir hali vardır. Zamanla, vücutta çarpılma meydana gelir. Tedaviler fayda sağlamazsa hasta ölür.

III. Hastalığın belirtisiyle birlikte, nazar eden şahıs aranır. Şöyleki:

Hastanın ailesinden bir kimse, parmağını zeytin yağına batırır. Çocuğa nazarı değmesi mümkün olan şahıslardan herbirinin ismi söylenirken, bu şahıs zeytin yağlı parmağını bir kâğıt üzerine basar. Böylece, bu kâğıt üzerinde şüpheli şahıs sayınca, zeytin yağı lekesi

belirir. Bu lekeler çok dikkatli bir şekilde teker teker incelenir. Hangi leke, diğerlerine nazaran etrafına dağılmışsa, o lekenin sahibi olarak kabul edilen kimsenin, hastaya nazarı değmiş olarak kabul edilir. Daha sonra şüpheli şahısla ilgili olarak tedaviye geçilir.

Diğer bir örnek:

Bu örnekte, şahsı bulma işlemi ile tedavi otomatik bir şekilde işler. Nazarı değen ismen bulunmama ile beraber, tedavi sağlanmış olur. Hasta kimsenin ailesi bir araya gelir. Çocuğa nazar değmesi imkân içinde olan kimseler teker teker hatırlanarak isimleri akılda tutulur. Aynı zamanda, bu şüpheli şahısların sayısınıca ufak pamuk parçaları hazırlanır. Aileden diğer bir fert, eline bu pamuklardan birini alarak burmağa başlar. Bu sırada orada bulunanlardan birisi, pamuğu burana sorar:

— Ne buruyorsun? Pamuğu buran ise:

— Çocuğu dile getiren (Şüpheli şahıslardan birinin ismi)'in dilini buruyorum . . . şeklinde cevap verir. Her şüpheli şahıs için bu konuşma tekrar edilir. Pamukların hepsi burulduktan sonra, yakılırlar. Hasta kimse meydana gelen dumana tutulur.

IV. Nazarın tedavisi -. Bu hususta çeşitli usüller kullanılmaktadır:

1) Kurşun dökme: Kurşun, bu tedavi şeklini meslek edinmiş ve kendilerine OCAKLI ve İZİNLİ adı verilen kadınlar tarafından dökülür. Bunların tedavi sırasında yanlarında kurşun eritme tavası, su tası, temiz bir peştemal, bir miktar kurşun, ekmek, kur'an, ayna ve bir tas bulunur. Nazar değen çocuk bir yere oturtulur. Üzerine peştemal örtülür. Başının üstünde kalbur tutulur. Kalburun içine bir parça ekmek, kur'an, ters durumda ayna ile içinde su bulunan bir kap konur. Bu sırada kurşun tavada eritilir. Eriyen kurşun, "benim elim değil, Fatma Anamızın eli" denilip besmele çekilirken içinde su bulunan tase dökülür. Bu işlem üç defa tekrarılandıktan sonra, kurşunun su içinde almış olduğu şekle bakılır, Eğer, kurşun girintili çıkıntılı ise, kurşun dökme tedavisi, vazifesini görmüş ve çocuk iyi olmuştur. Eğer dökülen kurşun düz ise, kurşun dökme işi yaramamıştır. Yani çocuk iyi olmamıştır.

2) Tuz patlatma: Tecrübeli bir kadın, aynı büyüklükte beş veya yedi parça tuz alarak bir tava içine koyar. Tavayı ateşte tutarak tuzları iyice kızdırır. Bu sırada hasta, yükseğe bir yere oturtulur ve başından aşağı beyaz bir örtü örtülür. Başının üstüne, içinde su dolu bir tas bulunan bir elek tutulur. Kadın, kızgın tuzları tastaki suyun içine atar. Aynı anda, diğer bir kadın, tuz patlatan kadına:

— Ne yapıyorsun? diye sorar. O da:

— Hastaya göz edenlerin gözlerini patlatıyorum... şeklinde cevap verir. Bunun üzerine ilk soruyu soran kadın:

— Patlasın gitsin... der. Bu konuşma üç kere tekrarlanır.

3) Tütsüleme: Ateşe üzerlik, çörekotu veya hastaya nazarı değdiği kabul edilen kimsenin evinden gizlice alınmış olan bir eşya atılarak, dumanına göz hastası tutulur.

4) Su içirme: Hastaya, içinde söndürülen ateş parçası bulunan su içirilir.

5) Okutma: Hasta, bir hocaya okutturulur.

6) Muska takma: hastaya, özel surette yapılmış olan içinde dua yazılı muska takılır.

Burada Türkiye nazar folkloruyla ilgili temel bilgiler anlatılmağa çalışılmıştır. Gerekli materyalin büyük bir kısmı ihmal edilmiştir.

Ayrıca, nazar folklorunun işleyişi üzerinde durulmamıştır. Sadece, nazarın tatbikat şekli belirtilmeğe çalışılmıştır.

LES MOTIFS FOLKLORIQUES TURCS DE LA PIERRE ET DU CRANE DANS LA PRIÈRE POUR LA PLUÏE

par Orhan ACIPAYAMLI

Comme dans beaucoup de pays, le peuple turc procède à une série de pratiques, dans la saison de sécheresse, pour obtenir de la pluie. Nous avons déjà essayé de montrer que la prière pour la pluie est, malgré son apparence religieuse, en réalité une pratique magique. Aujourd'hui nous allons examiner le motif de la Pierre et celui du Crâne qui jouent, parmi d'autres, un rôle dans la prière pour la pluie.

Cette prière prend une structure différente selon la région où elle est prononcée. D'autre part, on constate parfois plusieurs pratiques différentes dans une et même région.

Voici quelques termes désignant la provocation de la pluie: Bodi bodi, bodi bostan, çalı gezme, çomça gelin, çömçe gelin, çullu, çullu kadın, dodu, eşek gelin etme (marier l'âne), gelin, gelin gök, gode gode, godi godi, göde göde, hacet namazı (prière de circonstance), hucrik, kelis, kepecek, kepeç gelin, kepeç kadın, yağmur duası (prière pour la pluie), yağmur gelini (mariée-bru- de la pluie).

La prière de circonstance et la prière pour la pluie mises à part, ce sont là des termes extra-religieux; le plus usité en est la prière pour la pluie. – Selon la croyance populaire, la pluie est l'oeuvre de la volonté de Dieu.

Après cette introduction de caractère général, passons à notre sujet.

Le motif de la pierre. – Est le plus souvent pratiqué dans les prières pour la pluie. Dans cette cérémonie, la pierre est toujours liée à l'eau, à l'exception d'un seul cas où ces éléments entrent de manière automatique dans la cérémonie. A part cela, la communauté pierre-eau est accompagnée d'un ou plusieurs motifs religieux, comme la prière, le sacrifice etc... Il y a des cas où, à part la pierre et les exercices religieux, il s'agit d'une ou de plus d'une pratique non religieuse, telle que s'habiller de travers, faire du bruit...

La prière pour la pluie est considérée, non seulement dans le folklore de Turquie et le folklore turc d'Asie Centrale, mais aussi dans celui de bien des autres peuples et sociétés comme élément provocateur de la pluie. Dans la prière pour la pluie en Turquie, le motif de la pierre est d'une structure assez complexe. Le nombre de pierres ramassées à cet effet varie selon la région entre quelques morceaux seulement et 71.000! La façon de les ramasser, de les bénir, de les lécher (sic) dépendent de la personne qui ramasse et du temps. Il importe de respecter exactement les règles établies à cet effet. Sinon, une faute minime empêcherait, croit-on, la pluie de tomber. Le transport des pierres jusqu'au lieu d'application aussi ne se fait pas sans règle. Il est bon de les faire porter dans des sacs, sur le dos de jeunes

cultivateurs. Là ne se bornent pas les règles. Une fois transportées au lieu d'emploi, les charges sont accumulées en des endroits déterminés; chaque pierre est bénie une à une, léchée et jetée dans l'eau, soit en vidant le sac, soit chaque pierre séparément, pendant que l'on égorge un mouton en sacrifice. Les pierres sont jetées à l'eau quelle que soit la méthode appliquée jusqu'à ce moment; les diverses phases de la méthode sont alors de minime importance, comparée au contact des pierres avec l'eau. On garde la croyance que, si même la méthode est incomplète ou défectueuse, la pluie tombera, pourvu que les pierres sont mises en contact avec l'eau.

Maintenant nous pouvons tirer la conclusion suivante: Les pierres mises en contact avec l'eau proviennent de divers terrains desséchés. La pierre en contact avec l'eau signifie, selon le principe de la contagion de la magie, que le terrain lui-même recevra l'eau de pluie. Nous savons ce que signifie ce principe: Un effet produit sur la partie d'un tout séparée de ce tout, se propage tout de suite au tout, quelle que soit la distance qui sépare les deux. La réciproque aussi est admise comme vraie; c'est-à-dire que l'effet produit sur le tout se propage à la partie séparée de ce tout. Dans notre exemple le terrain aride jouira de la pluie grâce à la pierre mouillée.

A côté de la pierre mouillée, opérant comme effet du principe de la magie contagieuse, il y a de surcroît d'autres opérations magiques qui, parfois accompagnent cette dernière, comme de remuer les bras, s'habiller de travers, faire beaucoup de bruit; ce sont des actes opérant conformément au principe de la magie homéopathique, selon laquelle on doit imiter à petite échelle un acte, pour que cet acte lui-même s'accomplisse. En effet, les mouvements des bras imitent la pluie qui tombe, les bruits imitent le tonnerre; s'habiller de travers imite la sécheresse qui change en humidité.

Comment se fait-il alors que l'on procède de surcroît à des actes religieux comme la prière, le sacrifice etc., puisque les actes magiques suffisent pour déchaîner la pluie? Cette question ne comporte qu'une seule et courte réponse: Les éléments religieux furent introduits après l'acceptation de l'Islam par le peuple turc; c'est ce qui a mis le hoca (religieux), les sacrifices, la prière en posture d'auxiliaires de l'acte magique: Par exemple le hoca mettant sa soutane à l'envers, ou léchant les pierres une à une etc...

Si, ayant obtenu de la pluie, on désire qu'elle cesse, un des moyens le plus souvent employés consiste à sortir les pierres de l'eau. De la sorte, ces pierres ayant perdu le contact avec l'eau, le terrain dont les pierres font partie cessera d'avoir tout contact avec l'eau et la pluie s'arrêtera. Ici aussi c'est le principe de la magie contagieuse qui opère. Tout cela montre avec précision, malgré toutes les pratiques religieuses, comme les prières, les jeûnes, les sacrifices qui les accompagnent, que l'acte de plonger les pierres dans l'eau, ainsi que celui de les tirer de l'eau sont de nature magique. C'est qu'il s'agit simplement là de l'application du principe de magie contagieuse.

Le Motif du Crâne.— Un autre motif appliqué en Turquie pour faire tomber la pluie est celui du crâne décharné. Mais il est loin d'être aussi répandu que celui de la pierre. Ici aussi il est considéré comme indispensable que le crâne soit mis en contact avec l'eau. A cet effet on emploie en Turquie trois sortes de crâne: Celui du cheval, du mouton et du chien, dont le plus usité est le crâne du cheval, le plus rarement employé celui du chien.

Hors de Turquie, les crânes d'animaux sont également employés pour provoquer la pluie.

Dans les cérémonies turques on plonge le crâne de l'animal dans l'eau; parfois, avant cette opération, on écrit des versets de prière sur l'os frontal du crâne, ce qui suggère une parallèle entre cette cérémonie et celle basée sur la prière: toutes comportent le contact avec l'eau et des cérémonies religieuses. Dans le cas du crâne c'est l'eau qui constitue, comme dans le cas précédent, l'élément essentiel; les pratiques religieuses ayant été introduites intérieurement.

Nous devons considérer comme sacrés les animaux employés en Turquie. En effet, le cheval a joué un rôle de première importance chez les Turcs d'Asie Centrale et a été introduit dans nombre de cérémonies. Il en est de même pour le mouton, bien qu'à un degré moindre. Quant au motif du chien, très rare en Turquie, nous pouvons le considérer comme une déformation du motif du cheval.

Un point important est ici le fait que seul le crâne et non pas un autre os quelconque de l'animal choisi est mis en contact avec l'eau. Cela signifie que la tête—c'est-à-dire, la partie la plus noble de

l'animal choisi-représente le corps entier de l'animal, de sorte que c'est son squelette en entier qui est symboliquement mis en contact avec l'eau. Ici s'arrête le parallélisme signalé plus haut entre la pierre et le crâne. La magie contagieuse opère dans la pierre, mais il n'en est pas question dans le crâne. A notre avis il s'agit peut-être ici de la survivance d'une très ancienne cérémonie-turque de sacrifice totemique.

Les deux motifs que nous avons envisagés ici concernent la période turque préislamique. Tandis que le motif de la pierre opère selon les seuls principes de la magie, celui du crâne a probablement vécu jusqu'à nos jours comme une survivance du totémisme turc. Toutefois, nous ne sommes pas en état d'avancer avec sûreté cette opinion. De nouvelles données seraient susceptibles d'infirmier ou de modifier cette hypothèse. Toutefois, en nous basant sur nos travaux antérieurs nous admettons que ce motif restera, sans aucun doute, attaché à système magique.

Resim. 5— Ut Pabolükte avetük